

بررسی نقش مناطق ویژه اقتصادی در میزان اشتغال زائی و سطح رفاه

حسن صولتی^۱^۱ کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه پیام نور کرمانشاه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۰۹

Investigating the role of special economic zones in employment rate and welfare level

Hassan Solati¹¹ Master of Business Management, Faculty of Management, Payame Noor University of Kermanshah

Received: (30/05/2021)

Accepted: (29/06/2021)

شناسه یکتا: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27170837.1400.2.2.5.3>

چکیده

Abstract

The aim of this study was to measure the impact of special economic zones in the northern coastal cities on the employment rate and welfare level of the region from the port and maritime point of view. The statistical population of this study includes managers and experts of special economic zones in three regions of Amirabad, Nowshahr and Astara. Creating special economic zones is one of the goals of governance, regional and national planning, which is done with the aim of increasing employment and public welfare. Implementing such programs requires extensive costs and activities, the consequences of which must be time-consuming and costly. According to available statistics, there are a total of 136 people. A questionnaire was used to collect data. The validity of the questionnaire was evaluated and validated by analyze factors. Cronbach's alpha of the general questionnaire reliability was calculated to be 0.875. The results of the data analysis by Lisrel showed that special economic zones in the northern coastal cities affect the employment rate. But there wasn't signification relationship between special economic and welfare level.

Keywords

special economic zones, employment rate, welfare level

یکی از راه‌های توسعه منطقه‌ای توجه به بحث مناطق ویژه اقتصادی است. ایجاد مناطق ویژه اقتصادی با هدف افزایش و توسعه صادرات، ایجاد اشتغال، جذب سرمایه‌گذاری و انتقال تکنولوژی و افزایش درآمد عمومی و سایر موارد صورت می‌پذیرد و پیامدهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی گسترده‌ای را با خود به ارمغان می‌آورد. هدف پژوهش حاضر بررسی نقش مناطق ویژه اقتصادی در میزان اشتغال‌زائی و سطح رفاه در شهرهای ساحلی شمالی است. ایجاد مناطق ویژه اقتصادی یکی از اهداف برنامه‌ریزی‌های راهبردی، منطقه‌ای و ملی است که با هدف افزایش اشتغال و رفاه عمومی انجام می‌گیرد. اجرای چنین برنامه‌هایی مستلزم هزینه و فعالیت‌های گسترده‌ای است که باید پیامدهای آن پاسخگوی زمان و هزینه بالای آن باشد. جامعه آماری این پژوهش شامل مدیران و کارشناسان مناطق ویژه اقتصادی در سه منطقه امیرآباد، نوشهر و آستارا به تعداد ۱۳۶ تن می‌باشد. روش تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها، توصیفی - پیمایشی است. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، پرسشنامه است که سطح روایی و پایایی آن، برای تمامی سازه‌ها اندازه‌گیری و تأیید شد. پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از معادلات ساختاری در قالب نرم‌افزار Lisrel مشخص شد که: مناطق ویژه اقتصادی نقش مثبت و معنی‌داری در میزان اشتغال در شهرهای ساحلی شمالی دارند اما؛ بین مناطق ویژه اقتصادی و سطح رفاه ساکنین شهرهای ساحلی شمالی رابطه معناداری یافت نشد.

واژه‌های کلیدی

مناطق ویژه اقتصادی، اشتغال‌زایی، سطح رفاه

مقدمه

امروزه کشورها برای تامین سرمایه و ایجاد زیرساخت های اساسی رشد و توسعه اقتصادی، کسب فناوری های نوین، ایجاد اشتغال و مواردی از این قبیل، ناگزیر از برنامه ریزی برای جلب و جذب سرمایه های داخلی و خارجی هستند و ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی یکی از مهمترین راهکارهای کشورهای مختلف دنیا در چند دهه اخیر برای نیل به این مهم بوده است. منطقه ویژه اقتصادی منطقه ای است که در آن قوانین کسب و کار و تجارت با سایر نقاط کشور متفاوت است. مناطق ویژه اقتصادی در داخل مرزهای کشور واقع شده اند و هدف آنها افزایش تراز تجاری، اشتغال، افزایش سرمایه گذاری، ایجاد شغل و مدیریت مؤثر است (لیو و همکاران^۱، ۲۰۱۸). به بیان بهتر؛ منطقه ویژه اقتصادی عبارت است از محدوده جغرافیایی مشخص در مبادی ورودی یا در داخل کشور که به منظور جذب سرمایه های خارجی و داخلی و همچنین ایجاد عرصه فعالیت های تولیدی و تجاری جهت افزایش صادرات کالا و ارائه بهینه خدمات برای حضور فعال در بازارهای منطقه ای و بین المللی ایجاد می شوند (اسکندری ثانی^۲، ۱۳۹۸).

جهت بررسی تاثیر مناطق ویژه اقتصادی بر توسعه شاخص های مختلفی وجود دارد. از جمله این شاخص ها می توان به میزان اشتغال اشاره نمود (صفری و همکاران^۳، ۱۳۹۸). موضوع اشتغال و دستیابی افراد به شغل مورد نظر از اساسی ترین نیازهای یک جامعه محسوب می شود. اهمیت مسئله اشتغالزایی و کاهش بیکاری زمانی بیشتر هویدا می شود که ابعاد آن ها با مسائل اجتماعی درهم می آمیزد. مشکل ناشی از پدیده عدم اشتغال علاوه بر مشکلات اقتصادی، منشا بروز اختلالات رفتاری در سطح جامعه و نیز بروز تنش های سیاسی می گردد که سلامتی جامعه را در معرض مخاطرات جدی قرار می دهد. یکی از اهداف کلان توسعه در اغلب کشورها و از جمله کشور ما، کاهش بیکاری و توسعه فعالیت های شغلی است. نرخ بیکاری کشور در سال ۱۳۸۵ طبق آمار رسمی مرکز آمار ۱۱/۲ درصد بوده است (صیدایی و همکاران^۴، ۱۳۹۰) نتایج

طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۱۳۹۸ نشان داد که نرخ بیکاری گروه سنی ۱۸ تا ۳۵ ساله ۱۷/۹ درصد می باشد (عبداللهی و همکاران^۵، ۱۳۹۹) که نسبت به سال ۱۳۸۵ میزان آن ۶/۷ درصد افزایش داشته است که حاکی از میزان بالای بیکاری در کشور می باشد. نتایج تحقیقات نشان می دهد که هر چند نرخ بیکاری در برخی استان ها کاهش محسوسی را نشان داده، ولی با این حال نرخ بیکاری در کشور رقم بالایی را نسبت به کشورهای توسعه یافته و بیشتر کشورهای در حال توسعه دارد و دلیل آن رشد روز افزون جمعیت و افزایش عرضه نیروی کار و همچنین پایین بودن ظرفیت های تولید می باشد (صیدایی و همکاران، ۱۳۹۰). بنابراین توجه به نرخ اشتغال به منظور حذف و کاهش آثار مخرب بیکاری از اهمیت خاصی برخوردار است.

شاخص دیگری که برای توسعه در نظر گرفته می شود، سطح رفاه است. رفاه به مفهوم توسعه، عمران و آبادانی و رعایت حقوق شهروندی است. ریشه انگلیسی رفاه اجتماعی، به معنای خوب و مناسب بودن است. رفاه مهم ترین پیش نیاز توسعه همه جانبه در جوامع محسوب می شود که باید از سوی دولت ها به سامان برسد. تحقق رفاه اجتماعی به مفهوم تامین حداقل درآمد و سطح زندگی در زمان بیکاری، بیماری و حادثه است، از این رو برنامه ریزی در این باره از این جهت حائز اهمیت است که رفاه اجتماعی را می توان محور هر برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی دانست و از آن به عنوان سنجهای برای اندازه گیری تفاوت کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه بهره برد. ضعف در حوزه رفاه اجتماعی و نبود توسعه کمی و کیفی تامین اجتماعی موجب تعویق توسعه و پیشرفت جامعه و کاهش ثبات سیاسی و اقتصادی، همبستگی اجتماعی و سلامت زیست محیطی خواهد شد (وفایی و همکاران^۶، ۱۳۹۷).

ایران؛ یکی از کشورهای در حال توسعه است که به رغم برخورداری از منابع عظیم انسانی و اقتصادی، ویژگی متنوع آب و هوایی، منابع قابل توجه معدنی و نفتی، برخورداری از جاذبه های توریستی بی نظیر و آثار باستانی توانسته است،

⁵ Abdullahi et al.

⁶ FARE WELL

⁷ Vafaei et al.

¹ Liu et al.

² Eskandarisani

³ Safari et al.

⁴ Seidai et al.

دولت اجازه داده می‌شود در شهرستان‌هایی که استعداد و توان لازم برای تحقق اهداف مذکور را دارند مناطقی را با عنوان منطقه ویژه اقتصادی ایجاد نماید (سکرانی و خاکی، ۱۳۹۶). در تعریفی دیگر، منطقه ویژه اقتصادی عبارت است از محدوده جغرافیایی معین در مبادی ورودی یا در درون کشور که به هدف جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و همینطور به وجود آمدن عرصه فعالیت‌های تولیدی و تجاری برای افزایش صادرات کالا و ارائه بهینه خدمات جهت حضور فعال در بازارهای منطقه ای و بین‌المللی به وجود می‌آیند (آلام و جونز^۳، ۲۰۱۹). فراهم نمودن زمینه استراتژی نوین برای توسعه و گسترش منطقه به منظور افزایش تولید و صادرات، ارتقا سطح تکنولوژی و بهره‌گیری از فن‌آوری‌های برتر و نوین اقتصادی، جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی، به وجود آوردن عرصه فعالیت‌های تولیدی و تجاری برای افزایش صادرات کالا و ارائه بهینه خدمات برای حضور فعال در بازارهای منطقه ای و بین‌المللی، به وجود آوردن فرصت‌های شغلی تازه و ارتقای سطح اشتغال در کشور، کم کردن هزینه‌های تولید به هدف ورود به بازارهای رقابتی جهان، اجرای سیاست‌های توسعه منطقه ای و ایجاد قطب‌های اقتصادی و صنعتی، پردازش کالا یا به وجود آمدن تغییرات در آن برای تحویل ارزش افزوده با استفاده از امکانات بالقوه از مهمترین کارکردهای مناطق ویژه تجاری به شمار می‌روند (منصف و همکاران^۴، ۱۳۹۷).

مفهوم دیگری که بعضاً با منطقه ویژه اقتصادی اشتباه گرفته می‌شود، منطقه آزاد تجاری است. با این وجود بین منطقه آزاد و منطقه ویژه تجاری تفاوت‌هایی وجود دارد. معافیت مالیاتی به مدت ۱۵ سال در مناطق آزاد وجود دارد و در مناطق ویژه اقتصادی تخفیف مالیاتی طبق مقررات داخل کشور است؛ خرده‌فروشی کالا در مناطق ویژه اقتصادی فقط برای اتباع خارجی امکان‌پذیر است، لیکن در مناطق آزاد خرده‌فروشی برای اتباع خارجی و داخلی امکان دارد؛ مقررات روادید برای اتباع خارجی در مناطق ویژه براساس ضوابط داخل کشور است، ولی در مناطق آزاد روادید در مرزهای ورودی اعطا می‌شود؛ مقررات کار و بیمه اجتماعی در استخدام اتباع خارجی در مناطق آزاد تابع مقررات خاص مناطق است، ولی در مناطق ویژه اقتصادی تابع مقررات داخل کشور خواهد بود (بالاگر^۵، ۱۳۹۳).

مراحل دستیابی به توسعه مطلوب را به طور کامل طی کند. مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور هم‌اکنون، حرکت اساسی خود را برای تبدیل شدن به کانون‌های جوشان تولید، ترانزیت، صادرات و صادرات مجدد آغاز کرده و در زمینه افزایش ظرفیت‌های دانشگاهی، خدمات گردشگری و توریسم نیز گام‌های استواری برداشته‌اند. مناطق ویژه اقتصادی در مناطق بندری که دسترسی به دریا و تجارت دریایی را دارند، بعنوان رویکردی جهت توزیع دانش و تکنولوژی روز به نقاط حاشیه ساحلی و ورود به فرآیند صنعتی به‌شمار می‌رود (سکرانی و خاکی^۱، ۱۳۹۶). با توجه به اینکه نوار ساحلی دریای مازندران بسیار طویل بوده و سیاست‌گذاری‌های دولت‌ها نیز بر توسعه مناطق ویژه تجاری در سواحل شمالی کشور است، می‌توان انتظار داشت که ایجاد چنین مناطقی باعث رشد و توسعه اقتصادی در شهرهای شمالی کشور شوند. از این منظر، با توجه به شواهد موجود دال بر تاثیر بالقوه مناطق ویژه اقتصادی بر توسعه اقتصادی از یک سو و با عنایت به اهمیت دو معیار اشتغال و سطح رفاه به‌عنوان معیارهای اندازه‌گیری دستیابی به توسعه منطقه‌ای، لازم است نقش منطقه ویژه اقتصادی بر اشتغال و میزان رفاه مورد بررسی قرار گیرد. بر این اساس سوال اصلی پژوهش حاضر به این صورت مطرح می‌شود که مناطق ویژه اقتصادی در شهرهای ساحلی شمالی چه نقشی در میزان اشتغال و سطح رفاه منطقه دارند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

منطقه ویژه تجاری

تعریف منطقه ویژه اقتصادی به صورت جداگانه توسط هر کشور تعیین می‌شود. طبق گزارش بانک جهانی، منطقه ویژه اقتصادی در روزهای اخیر به طور معمول شامل یک «منطقه جغرافیایی محدود؛ معمولاً محافظت شده از لحاظ فیزیکی؛ دارای مدیریت واحد؛ مشمول مزایایی بر اساس مکان فیزیکی داخل منطقه؛ منطقه گمرکی مجزا (مزایای بدون عوارض گمرکی) و روش‌های ساده» است (فارول و آکینچی^۲، ۲۰۱۱). به منظور پشتیبانی از فعالیت‌های اقتصادی و برقراری ارتباط تجاری بین‌المللی و تحرک در اقتصاد منطقه‌ای و تولید و پردازش کالا، انتقال فناوری، صادرات غیر نفتی، ایجاد اشتغال مولد و جلب و تشویق سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، صادرات مجدد، عبور خارجی (ترانزیت) و انتقال کالا (ترانشیپ) به

³ Allam & Jones

⁴ Monsef et al.

⁵ Balager

¹ Sokrani & Khaki

² Farole & Akinci

همچنین در برخی از کشورهای آفریقایی نیز، دولت‌ها برنامه‌های زیادی روی مناطق ویژه اقتصادی بعنوان رویکردی جهت بهبود سطح اشتغال پایدار بومیان منطقه تدوین نموده‌اند (زنگ^۶، ۲۰۱۵). در مطالعات تجربی دیگری نیز ثابت شده است که مناطق ویژه اقتصادی تاثیر مستقیمی بر بهبود سطح فعالیت‌های کارآفرینانه و به تبع آن بر اشتغال زایی دارد (علی و فیصل^۷، ۲۰۱۷). از طرف دیگر، همانگونه که پیش از این بیان شد، به دلیل شرایط خاص مناطق ویژه اقتصادی، امکان جذب سرمایه خارجی در چنین مناطقی افزایش می‌یابد. با افزایش سطح سرمایه‌گذاری خارجی، فعالیت‌های صنعتی در منطقه توسعه می‌یابد که این امر به معنی افزایش نیاز صنایع به نیروی کار است. بدیهی است در چنین شرایطی که هم صنایع بومی رونق یافته‌اند و هم شرکت‌های صنعتی خارجی فعالیت خود را گسترش داده‌اند، میزان اشتغال بومیان منطقه به شکل قابل توجهی افزایش می‌یابد (لوین^۸، ۲۰۱۲). از جمله نکاتی که در مطالعات پیشین به آن اشاره شده است این مورد می‌باشد که در اثر افزایش جذب سرمایه خارجی و بهبود فعالیت‌های صنعتی و تجاری، حجم بزرگی از نیروی کار غیرماهر نیز دارای شغل می‌شوند (راجرسون و نل^۹، ۲۰۱۶). همچنین در مناطق ویژه اقتصادی حجم صادرات و واردات به شکل گسترده‌ای افزایش پیدا می‌کند و این امر خود باعث افزایش سطح اشتغال برای بومیان منطقه می‌شود. بعنوان مثال در بررسی مناطق ویژه تجاری شرق اروپا مشخص شده است که این مناطق با توسعه میزان فعالیت‌های صادراتی باعث بهبود اشتغال می‌شوند (سیکوویچ و همکاران^{۱۰}، ۲۰۱۶). شواهد بدست آمده از آفریقای جنوبی نیز موید این مطلب است که بخش بزرگی از نیروی کار در مناطق ویژه تجاری در حوزه فعالیت‌های صادراتی مشغول به کار هستند (راجرسون و نل، ۲۰۱۳). با توجه به مطالب فوق، فرضیه اول پژوهش به این صورت مطرح می‌شود

فرضیه یک: مناطق ویژه اقتصادی تاثیر مثبت و معنی‌داری بر میزان اشتغال در شهرهای ساحلی شمالی دارند.

تاثیر منطقه ویژه تجاری بر اشتغال

شواهد بدست آمده از کشورهای مختلف حاکی از آن است که مناطق ویژه تجاری تاثیر مثبتی بر افزایش میزان اشتغال بومیان منطقه دارند. در حال حاضر بیش از سه هزار منطقه ویژه تجاری در ۱۲۰ کشور مختلف قرار دارند که باعث ایجاد پنجاه میلیون شغل و افزایش صادرات به میزان ۶۰۰ میلیارد دلار شده‌اند. همچنین در کشور ایران مناطق ویژه تجاری به دلیل ویژگی‌های خاصی که دارند نقش موثری در جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی ایفا نموده و بدین ترتیب میزان مشاغل را در منطقه به شکل قابل ملاحظه‌ای افزایش می‌دهند (جنسن^۱، ۲۰۱۸). شواهد تجربی حاصل از بررسی پویایی‌های اقتصادی در کشورهای در حال توسعه به وضوح نشان می‌دهد که مناطق ویژه اقتصادی به شکل معناداری باعث افزایش سطح اشتغال می‌شوند (فریک و همکاران^۲، ۲۰۱۹). همچنین مشخص شده است که مناطق ویژه تجاری در شهرهای ساحلی کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا به شکل قابل ملاحظه‌ای باعث افزایش سطح اشتغال در دو دهه گذشته شده است (اورتگا و همکاران^۳، ۲۰۱۵). از جمله روش‌هایی که باعث افزایش سطح اشتغال در مناطق ویژه اقتصادی می‌شود، افزایش سطح فعالیت‌های کارآفرینانه در این مناطق است. از دیدگاه تئوریک، با توسعه فعالیت‌های کارآفرینی و ایجاد فرصت‌های شغلی میزان اشتغال به شکل معنی‌داری افزایش پیدا می‌کند؛ به شکلی که یکی از سیاست‌های کشورهای توسعه یافته جهت بهبود سطح اشتغال، استفاده از پتانسیل‌های مناطق ویژه تجاری در نظر گرفته شده است (کومار^۴، ۲۰۱۰). شواهد تجربی بدست آمده از کشورهای مختلف نیز این گفته را تایید می‌کند. بعنوان مثال در تحقیق انجام شده در کشور هندوستان مشخص شده است که یکی از کارکردهای عمده مناطق ویژه تجاری که باعث افزایش توجه سیاست‌گذاران به این مناطق شده است، تاثیری است که مناطق مذکور بر میزان اشتغال‌زایی دارند (جاگتپ^۵، ۲۰۱۸).

⁶ Zeng

⁷ Ali & Faisal

⁸ Levien

⁹ Rogerson & Nel

¹⁰ Cizkowicz et al.

¹ Jensen

² Frick et al.

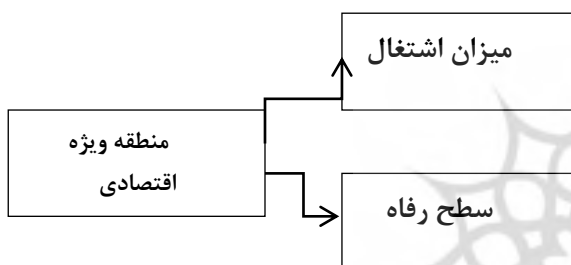
³ Ortega et al.

⁴ Kumar

⁵ Jagtap

ویژه تجاری، میزان فعالیت های اقتصادی بیشتر شده و بدین ترتیب سطح رفاه ساکنین منطقه نیز ارتقاء پیدا می کند. بعنوان مثال، در بررسی انجام شده در مناطق مختلف ویژه اقتصادی در کشور چین، مشخص شده است که با توسعه چنین مناطقی، وضعیت اقتصادی ساکنین بهبود یافته که در نهایت در ارتقاء سطح رفاه جامعه منعکس می شود (مندوزا^۸، ۲۰۱۶). در ایران نیز مشخص شده است که مناطق ویژه اقتصادی بر رفاه و توسعه اجتماعی مناطق شهری و روستائی تاثیر معنی دار و مثبتی دارد. بر این اساس، فرضیه دوم تحقیق عبارتست از: فرضیه دو: مناطق ویژه اقتصادی تاثیر مثبت و معنی داری بر سطح رفاه در شهرهای ساحلی شمالی دارند.

مدل مفهومی

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش (محقق ساخته)

روش پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش گردآوری داده ها، توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش شامل مدیران و کارشناسان مناطق ویژه اقتصادی در سه منطقه امیرآباد، نوشهر و آستارا به تعداد ۱۳۶ تن می باشد. شایان ذکر است منطقه اقتصادی امیرآباد در شرق استان مازندران و در فاصله ۵۱ کیلومتری مرکز استان، منطقه اقتصادی نوشهر در غرب استان مازندران و در فاصله ۱۷۰ کیلومتری مرکز استان و منطقه اقتصادی آستارا در شرق استان گیلان و در فاصله ۶۰ کیلومتری مرکز استان واقع شده اند. برای جمع آوری داده ها از پرسشنامه ۱۸ سؤالی با مقیاس ۵ گزینه ای لیکرت (محدوده خیلی کم تا خیلی زیاد) استفاده شد. روایی پرسشنامه با تحلیل عاملی تأییدی و پایایی آن به وسیله ی آلفای کرونباخ اندازه گیری و تأیید شد. به منظور توصیف متغیرها از نرم افزار SPSS و برای اندازه گیری مدل و آزمون فرضیات از معادلات ساختاری در قالب نرم افزار Lisrel استفاده شد.

تاثیر منطقه ویژه تجاری بر سطح رفاه

مفهوم رفاه همواره با تعاریف متعددی روبرو بوده است. برخی از محققین رفاه را مترادف با بهره مندی یا مطلوبیت و به منزله خیر و خوشبختی تعریف کرده اند (دینر و سوه^۱، ۲۰۰۳). میکالوس^۲ (۲۰۱۷) رفاه را مقوله کمی قابل اندازه گیری با پول و مرتبط با آمال و آرزوهای فرد در نظر گرفته است؛ و هلیول و پاتنام^۳ (۲۰۰۴) در تعاریف مفهوم رفاه بر ترجیحات و تمایلات فرد تاکید نموده اند. کانمن و کروگر^۴ (۲۰۰۶) هم رفاه را عادلانه بودن توزیع منابع، می دانند. در سال های اخیر با در نظر گرفتن ابعاد متنوع زندگی انسان، تعریف «رفاه اجتماعی عبارت از مجموعه سازمان یافته ای از قوانین، مقررات، برنامه ها و سیاست هایی است که در قالب موسسات رفاهی و نهادهای اجتماعی به منظور پاسخگویی به منظور نیازهای مادی و معنوی و تامین سعادت انسان ارائه می شود تا زمینه رشد و تعالی او را فراهم آورد» مقبولیت بیشتری دارد (اوبراین، سو پنا^۵، ۱۹۹۹). بر اساس تعاریف فوق مشخص می شود که سطح رفاه همواره بر اساس شاخص های اقتصادی قابل تعریف است و لذا بهبود وضعیت اقتصادی یک کشور یا یک منطقه می تواند تاثیر مثبتی بر افزایش سطح رفاه ساکنین و بومیان داشته باشد. در بررسی ادبیات تحقیق مشخص می شود که فعالیت های اقتصادی انجام شده در مناطق ویژه تجاری تاثیر مستقیم و معنی داری بر سطح رفاه بومیان منطقه دارند. در مطالعه انجام شده در منطقه ویژه اقتصادی در جنوب شرق آسیا مشخص شد که توسعه فعالیت های اقتصادی در این مناطق به شکل معنی داری باعث بهبود سطح رفاه ساکنین منطقه شده است (والش^۶، ۲۰۱۳). همچنین مشخص شده است که پیشرفت اقتصادی در کشورهای مختلف به شکل معنی داری با بهبود سطح رفاه جامعه همراه است؛ به شکلی که مشکلات اقتصادی نیز باعث کاهش سطح رفاه می شود (مرزبان و استادزاد^۷، ۱۳۹۴). در رابطه با نحوه تاثیر گذاری منطقه ویژه اقتصادی بر بهبود سطح رفاه نیز همین نظریه مطرح است، یعنی با گسترش مناطق

¹ Diener & Suh

² Michalos

³ Helliwell & Putnam

⁴ Kahneman & Krueger

⁵ O'Brien & Sue Penna

⁶ Walsh

⁷ Marzban & Ostadzad

⁸ Mendoza

۱۶٪	۶۴٪	۱۲٪	۸٪
تولیدی	ساختی	کشاورزی	سایر

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

ویژگی‌های جمعیت شناختی نمونه مورد مطالعه از قبیل سن، جنسیت و ... در جدول (۱) نشان داده شده است. همچنین با استفاده از شاخص‌های میانگین و انحراف معیار، متغیرهای پژوهش بررسی شدند. به منظور تحلیل داده‌های پژوهش، ابتدا نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون چولگی و کشیدگی مورد بررسی قرار گرفت و از آنجا که مقدار معناداری برای متغیرها در این آزمون در محدوده ۲- تا ۲+ قرار داشت، بنابراین توزیع داده‌ها نرمال بود. (نتایج در جدول ۲)

جدول ۲. توصیف متغیرهای پژوهش و نتایج آزمون نرمال بودن توزیع داده

متغیر	میانگین	انحراف معیار	چولگی
منطقه ویژه اقتصادی	۳,۰۰	۰,۶۴	-۰,۳۷۳
میزان اشتغال	۳,۰۸	۰,۸	-۰,۰۶۶
سطح رفاه	۲,۷۱	۰,۷۲	۰,۴۴۲

جدول (۲) نتایج به دست آمده از آمار جمعیت شناختی

متغیرهای جمعیت شناختی	درصد فراوانی	متغیرهای جمعیت شناختی	درصد فراوانی
جنسیت	۸۰٪	تولیدی	۶۴٪
سن	۲۰٪	کشاورزی	۱۲٪
فرهنگ		سایر	۸٪

در مرحله بعد؛ روایی سازه با استفاده از آزمون تحلیل عاملی تأییدی مورد بررسی قرار گرفت. به این ترتیب که تمامی بارهای عاملی بیش از ۰,۴ و مقادیر معناداری روابط هم بیش از ۱,۹۶ بود که در جدول (۳) گزارش گردید. ستون آخر این جدول نشان می‌دهد پایایی پرسشنامه برای هر سه متغیر، بزرگ‌تر از ۰,۷ است، بنابراین پایایی پرسشنامه نیز تأیید می‌گردد.

جدول ۳. نتایج تحلیل عاملی تأییدی شاخص‌های پژوهش

متغیر	شماره گویه	بار عاملی	مقدار معناداری رابطه	عدم رد / رابطه	آلفای کرونباخ
منطقه ویژه اقتصادی	۰,۶۱	۱۰,۴۲	عدم رد	۰,۸۷۶	
	۰,۵۸	۹,۳۲	عدم رد		
	۰,۶۲	۱۱,۰۹	عدم رد		
	۰,۵۴	۶,۸۱	عدم رد		
	۰,۵۱	۷,۵	عدم رد		
میزان اشتغال	۰,۷۴	۹,۷۱	عدم رد	۰,۶۴۶	
	۰,۶۳	۸,۰۴	عدم رد		
	۰,۶۸	۸,۱۵	عدم رد		
سطح رفاه	۰,۷۵	۹,۸۳	عدم رد	۰,۹۰۱	
	۰,۶۲	۹,۱۶	عدم رد		
	۰,۷۴	۱۰,۳۳	عدم رد		
	۰,۸۵	۱۱,۸۳	عدم رد		
	۰,۷۷	۹,۶۹	عدم رد		
	۰,۷۱	۸,۳۳	عدم رد		
	۰,۶۳	۹,۶۷	عدم رد		
	۰,۷۸	۱۰,۵	عدم رد		
	۰,۶۱	۹,۹۶	عدم رد		
۰,۴۹	۶,۳۱	عدم رد			

توجه به نرمال بودن متغیرها) بررسی و نتایج در جدول (۵) گزارش گردید.

جدول (۴) شامل شاخص‌های برازش هستند که نشان‌دهنده‌ی برازش مطلوب مدل می‌باشند. نتایج آزمون همبستگی متغیرهای تحقیق با استفاده از آزمون پیرسون (با

جدول ۴. شاخص‌های نیکویی برازش مدل مفهومی پژوهش

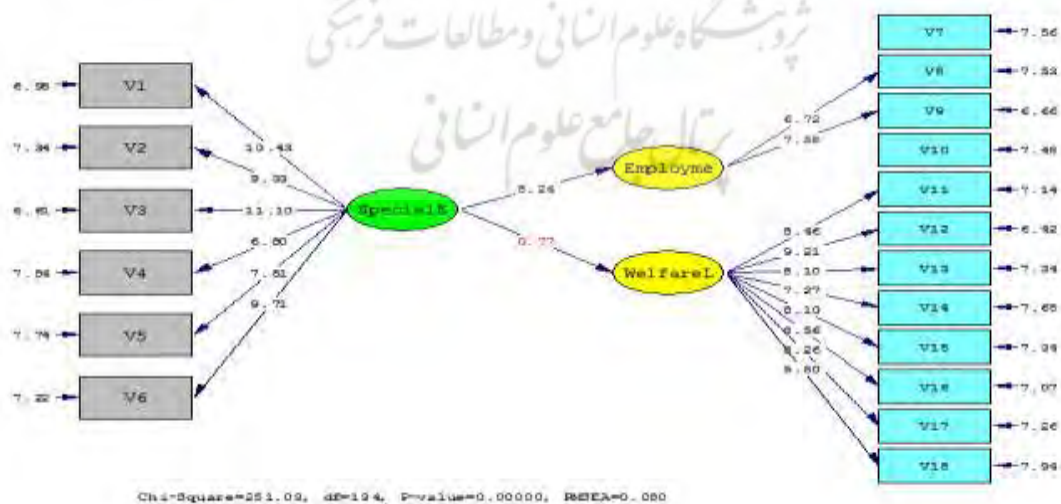
IFI	CFI	RFI	RMSEA	دوی	کای دو	کای دو بهنجار	نام شاخص
>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	<۰/۰۸	۵-۱	-	-	مقدار مجاز
۰,۹۶	۰,۹۶	۰,۹	۰,۰۸	۱,۸۷۳	۲۵۱,۰۳	-	مقدار گزارش شده

جدول (۵) نتایج آزمون همبستگی متغیرهای پژوهش

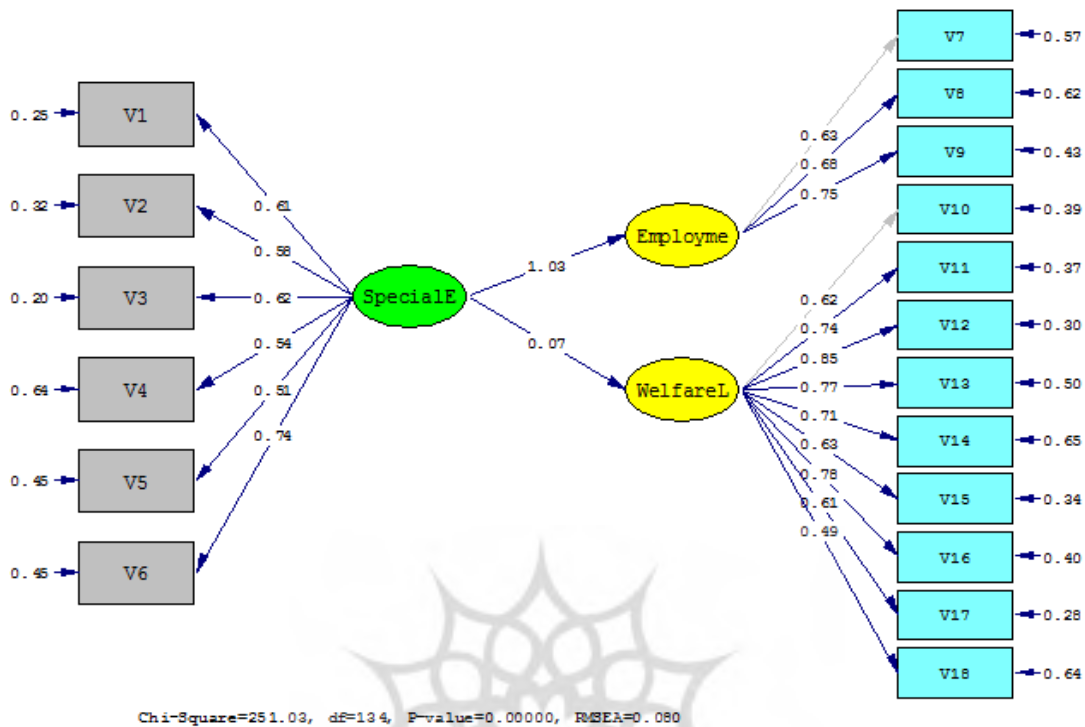
سطح رفاه	میزان اشتغال	منطقه ویژه اقتصادی	متغیر
۰,۰۸۵	۰,۸۱۷	۱	منطقه ویژه اقتصادی
۰,۳۲۸	۰,۰۰۰		
۰,۰۰۵	۱		میزان اشتغال
۰,۹۵			
۱			سطح رفاه

میزان اشتغال و سطح رفاه نیز ارتباط معناداری وجود ندارد. مدل ساختاری پژوهش در شکل (۲) نشان داده شده است. با توجه به مدل، هرگاه مقدار معناداری بین دو متغیر از ۱,۹۶ بیشتر باشد یعنی بین آن دو متغیر با دقت ۹۵٪ رابطه‌ی معناداری وجود دارد. در جدول (۶) فرضیه‌های پژوهش پاسخ‌داده شده‌اند و در شکل (۳) مدل ساختاری در حالت نمایش ضرایب مسیر آمده است.

نتایج آزمون همبستگی که در جدول (۵) آمده است، نشان می‌دهد میزان معناداری این آزمون بین دو متغیر منطقه ویژه اقتصادی و میزان اشتغال (۰,۰۰۰) کمتر از ۰,۰۵ است، بنابراین بین این دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. اما، مقدار معناداری آزمون همبستگی بین منطقه ویژه اقتصادی و سطح رفاه (۰,۳۲۸) بزرگتر از ۰,۰۵ است، لذا ارتباط معناداری بین این دو متغیر وجود ندارد. همچنین نتایج نشان می‌دهند بین

شکل ۲. مدل معادلات ساختاری پژوهش در حالت معناداری

شکل ۳. مدل معادلات ساختاری پژوهش در حالت نمایش ضرایب مسیر

افزایش می‌یابد. بدین ترتیب فرضیه اول تأیید می‌شود. همچنین مقدار معناداری رابطه بین منطقه ویژه اقتصادی و سطح رفاه (۰,۷۷) از ۱,۹۶ کوچکتر است بنابراین بین این دو متغیر رابطه‌ی معناداری وجود ندارد فلذا فرضیه دوم پژوهش رد می‌شود.

بر این اساس از آنجاکه مقدار معناداری رابطه بین منطقه ویژه اقتصادی و میزان اشتغال (۸,۲۴) از ۱,۹۶ بزرگتر است بنابراین بین این دو متغیر رابطه‌ی معناداری وجود دارد و از آنجاکه ضریب مسیر (۱,۰۵) گزارش شده است، لذا با یک واحد تغییر در منطقه ویژه اقتصادی، میزان اشتغال ۱,۰۵ واحد

جدول ۶. نتایج فرضیه‌های پژوهش

فرضیه‌های پژوهش	ضریب مسیر	مقدار معناداری رابطه	نتیجه فرضیه
مناطق ویژه اقتصادی تاثیر مثبت و معنی‌داری بر میزان اشتغال در شهرهای ساحلی شمالی دارند.	۱,۰۲	۸,۲۴	تأیید
مناطق ویژه اقتصادی تاثیر مثبت و معنی‌داری بر سطح رفاه در شهرهای ساحلی شمالی دارند.	۰,۰۷	۰,۷۷	رد

جمع‌بندی

به‌منظور آزمون فرضیه‌ها از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده گردید. نتیجه آزمون فرضیه اول نشان داد که مناطق ویژه اقتصادی تاثیر مثبت و معنی‌داری بر میزان اشتغال در شهرهای ساحلی شمالی دارند که با نتایج پژوهش (جنسن، ۲۰۱۸) در یک راستا قرار دارد، به طور مشابه؛ (فریک و همکاران، ۲۰۱۹) تاکید کرده بودند که مناطق ویژه اقتصادی به شکل معناداری باعث افزایش سطح اشتغال می‌شوند که با

این پژوهش باهدف بررسی نقش مناطق ویژه اقتصادی در میزان اشتغال‌زائی و سطح رفاه انجام شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه ۱۸ سؤالی استفاده شد. روایی صوری پرسشنامه توسط اساتید و خبرگان مورد تأیید قرار گرفت و روایی سازه با تحلیل عاملی تأییدی بررسی شد. همچنین پایایی پرسشنامه با آلفای کرونباخ آزمون و تأیید گردید.

موردتوجه قرار گیرند. همچنین در این پژوهش، نقش عوامل جمعیت شناختی نظیر جنسیت، سن، تحصیلات و یا زمینه فعالیت افراد بررسی نشده است. به محققان پیشنهاد می‌گردد نقش عوامل یادشده را نیز در پژوهش‌های خود لحاظ نمایند. این موارد می‌توانند مستقیماً و یا به‌عنوان متغیر تعدیل‌گر موردبررسی قرار گیرند. علاوه بر این؛ تحقیق حاضر به‌صورت پیمایش مقطعی در مناطق ویژه اقتصادی انجام‌شده که این امر قدرت استنباط روابط علی از نتایج را محدود می‌سازد. پیشنهاد می‌گردد پژوهش‌های آتی با گردآوری در بازه‌ی طولانی‌تر روابط علی میان سازه‌ی تحقیق را بررسی نمایند تا به نتایج قابل استنادتری دست یابند.

مراجع

اسکندری ثانی، محمد (۱۳۹۸) ایجاد منطقه ویژه اقتصادی کاشمر راهکاری برای توسعه خوشه‌های صنعتی و کسب و کار در راستای توسعه پایدار ناحیه ترشیز، همایش ملی توسعه پایدار (با رویکرد فرصت‌ها و چالش‌های سرمایه‌گذاری در منطقه ترشیز)، کاشمر. بالاکر، علی اکبر. (۱۳۹۳). قانون امور گمرکی، مناطق ویژه اقتصادی. نصر پروانه
سکرانی، مصطفی؛ خاکی، فرحناز. (۱۳۹۶). مزیت‌های صادراتی مناطق ویژه اقتصادی. ماهنامه بندر و دریا. سال سی و دوم شماره ۱۲۱ (پیاپی ۲۴۷، صفحه ۶۰). صفری، سعید؛ آروین، بهاره و کریمی پور، کوثر. (۱۳۹۸). آموزش عالی و اشتغال در دانشگاه پس از انقلاب اسلامی، نشریه: سیاست علم و فناوری، دوره ۱۱، شماره ۱؛ از صفحه ۲ تا صفحه ۱۴.
صیدایی، اسکندر؛ بهاری، عیسی و زارعی، امیر. (۱۳۹۰). بررسی وضعیت اشتغال و بیکاری در ایران طی سالهای ۱۳۳۵-۱۳۸۹. فصلنامه راهبرد یاس. شماره ۲۵.
عبداللهی، محمدرضا؛ عزیزخانی، فاطمه؛ بهنیا، مهران و علویان قوانینی، آرش. (۱۳۹۸). تحلیل شاخص‌های بازار کار در فصل زمستان ۱۳۹۸، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۰۸۹.
مارتین اوبراین، سو پنا (۱۳۹۷). نظریه‌پردازی رفاہ (روشنگری و جامعه مدرن). ترجمه رضا صفری‌شالی، فرهاد بزرافکن. تهران. انتشارات دانشگاه خوارزمی
مرزبان، حسین و استاذزاد، علی حسین. (۱۳۹۴). تاثیر تحریم‌های اقتصادی بر تولید و رفاہ اجتماعی ایران: رهیافتی از الگوی رشد تعمیم‌یافته تصادفی. فصلنامه

یافته‌های پژوهش حاضر در فرضیه اول مطابقت دارد. علاوه بر این، (اورتگا و همکاران، ۲۰۱۵؛ کومار، ۲۰۱۰؛ جاگتپ، ۲۰۱۸؛ زنگ، ۲۰۱۵؛ علی و فیصل، ۲۰۱۷؛ لوین، ۲۰۱۲؛ راجرسون و نل، ۲۰۱۶؛ سیکوویچ و همکاران، ۲۰۱۶) در مطالعات خود دریافتند که مناطق ویژه تجاری و اقتصادی منجر به جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی می‌گردد که پیامد آن اشتغالزایی و کارآفرینی می‌باشد که با نتیجه فرضیه اول پژوهش کاملاً مطابقت دارد. در این راستا به مدیران، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران مسئول در پروژه‌های مناطق ویژه اقتصادی پیشنهاد می‌شود با تدوین مقررات تشویقی و طرح‌های تسهیلاتی بیشتر زمینه رشد و توسعه این مناطق را چه در بعد کیفی (افزایش فعالین در صنایعی که در حال حاضر در این مناطق حضور ندارند) و چه در بعد کمی (افزایش تعداد این مناطق در قسمت‌های دیگر نواحی ساحل شمالی کشور) فراهم نمایند تا بدین ترتیب ساکنین منطقه از اثرات مثبت این رشد بهره‌مند گردند.

نتیجه فرضیه دوم پژوهش حاضر نشان داد که مناطق ویژه اقتصادی تاثیر مثبت و معنی‌داری بر سطح رفاہ در شهرهای ساحلی شمالی ندارند که با ادبیات پژوهش در این زمینه در تناقض است. دلیل این امر را می‌توان به عوامل دیگری که بر سطح رفاہ تاثیر می‌گذارند جستجو نمود. تورم ناشی از فشارهای اقتصادی علاوه بر تاثیر منفی بر رابطه میزان درآمد حاصل از اشتغال بر سطح رفاہ از یک سو و معوقات پرداخت نشده کارکنان شاغل در مناطق ویژه اقتصادی از سوی دیگر باعث می‌شوند که اگرچه میزان اشتغال مردم ساکن مناطق نواحی شمالی با وجود مناطق ویژه اقتصادی افزایش یافته‌است اما، سطح رفاہ زندگی مردم این نواحی تغییر چندانی نداشته باشد.

تحقیق حاضر مانند هر کار پژوهشی شامل محدودیت‌هایی بود که مهم‌ترین آن‌ها استفاده از پرسشنامه برای جمع‌آوری داده‌ها می‌باشد و به‌این ترتیب محدودیت‌های تحقیق پرسشنامه‌ای بر نتایج این تحقیق وارد است به پژوهشگران در تحقیقات آتی پیشنهاد می‌شود تا حد ممکن از حقایق عینی، مصاحبه و پرسشنامه‌های باز استفاده کنند تا محدودیت‌های ذاتی استفاده از پرسشنامه بسته را کاهش دهند. محدودیت دیگر این پژوهش، تمرکز بر منطقه ویژه اقتصادی به‌منظور پیش‌بینی متغیرهای میزان اشتغال و سطح رفاہ می‌باشد، درحالی‌که متغیرهای دیگری نظیر نرخ تورم، فشارهای اقتصادی و ... وجود دارند که در قلمرو موضوعی پژوهش حاضر قرار نگرفتند و می‌توانند در پژوهش‌های آتی

- Countries. *Economic Geography*, 95(1), 30-64.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. 2004. The social context of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 359(1449), 1435-1446.
- Jagtap, S. B. 2018. Special Economic Zone (SEZ) and Indian Economy. *Management and Economic Journal*, 80-83.
- Jensen, C. ,2018, The employment impact of Poland's special economic zones policy. *Regional Studies*, 52(7), 877-889.
- Kahneman, D., & Krueger, A. B. 2006. Developments in the measurement of subjective well-being. *Journal of Economic perspectives*, 20(1), 3-24.
- Kumar, V. 2010. Special Economic Zone's in Rajasthan-As A Tool of Regional Development. *Economic Affairs*, 55(1), 78-83.
- Levien, M. 2012. The land question: special economic zones and the political economy of dispossession in India. *The Journal of Peasant Studies*, 39(3-4), 933-969.
- Liu, W., Shi, H. B., Zhang, Z., Tsai, S. B., Zhai, Y., Chen, Q., & Wang, J. 2018. The Development Evaluation of Economic Zones in China. *International journal of environmental research and public health*, 15(1), 56.
- Mendoza, O. M. V. 2016. Preferential policies and income inequality: Evidence from special economic zones and open cities in China. *China Economic Review*, 40, 228-240.
- Michalos, A. C. 2017. Education, happiness and wellbeing. In *Connecting the quality of life theory* - شماره ۲ - شماره پیاپی ۶۳، صفحه ۳۷-۶۹ - شماره ۲۰، شماره ۶۳ - منصف، عبدالعلی؛ یحیی آبادی، ابوالفضل و سملی، ابوذر. (۱۳۹۷). ارزیابی اقتصادی منطقه ویژه اقتصادی بندر بوشهر، دو فصلنامه اقتصاد توسعه و برنامه ریزی، دوره ۷، شماره ۲ - شماره پیاپی ۲، صفحه ۱-۲۴.
- وفایی، الهام؛ محمدزاده، پرویز؛ اصغرپور، حسین و فلاحی، فیروز . (۱۳۹۷). ارزیابی رفاه اجتماعی و همگرایی رفاه استانهای ایران برای سنجش توسعه مناطق ایران، *مجله مدل سازی اقتصادی*، دوره ۱۲، شماره ۳ (پیاپی ۴۳). صفحات: ۱ - ۲۳
- References:**
- Ali, M. M., & Faisal, F. 2017. CPEC, SEZ (Special Economic Zones) and Entrepreneurial Development Prospects in Pakistan. *Pakistan Development Review*, 56(4), 143-155.
- Allam, Z., & Jones, D. S. 2019. Attracting investment by introducing the city as a special economic zone: A perspective from Mauritius. *Urban Research & Practice*, 1-7.
- Ciżkowicz, P., Ciżkowicz-Pękała, M., Pękała, P., & Rzońca, A. 2016. The effects of special economic zones on employment and investment: a spatial panel modeling perspective. *Journal of Economic Geography*, 17(3), 571-605.
- Diener, E., & Suh, E. M. (Eds.). 2003. *Culture and subjective well-being*. MIT press.
- Farole, T., & Akinci, G. ,2011, *Special economic zones: progress, emerging challenges, and future directions*. The World Bank.
- Frick, S. A., Rodríguez-Pose, A., & Wong, M. D., 2019,. *Toward Economically Dynamic Special Economic Zones in Emerging*

to health, well-being and education (pp. 277-299). Springer, Cham.

Nel, E. L., & Rogerson, C. M. 2013. Special economic zones in South Africa: Reflections from international debates. In Urban Forum (Vol. 24, No. 2, pp. 205-217). Springer Netherlands.

Ortega, A. A., Acielo, J. M. A. E., & Hermida, M. C. H. 2015. Mega-regions in the Philippines: Accounting for special economic zones and global-local dynamics. Cities, 48, 130-139.

Rogerson, C. M., & Nel, E. 2016. Redressing inequality in South Africa: The spatial targeting of distressed areas. Local Economy, 31(1-2), 28-41.

Walsh, J. 2013. Social policy and special economic zones in the Greater Mekong Subregion. The International Journal of Social Quality, 3(1), 44-56.

Zeng, D. Z. 2015. Global experiences with special economic zones: focus on China and Africa. The World Bank.

